בעקבי הראשונים

"לזכות **בעקבי הראשונים** לזיות שבחבורה • גלוני הלורות בעלי גבורה" (לשון הרמב"ן בהקדמה לפירושו)

וישלח תשפ"ז • עיון בפשוטו של מקרא בעקבות רבותינו, רש"י ובעלי מחלוקתו • גליון ק"ד

וַיָּרֵץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ וַיִּפֹּל עַל צַוָּארָו וַיִּשָּׁקֵהוּ וַיִּבְכּוּ. (לג, ד)

ויחבקהו: נתגלגלו רחמיו כשלקהו משתחוה כל השתחוואות הללו. **וישקהו:** נקוד עליו, ויש חולקין בדבר הזה בכריתא לספרי (בהעלותך סט), יש שלקטו נקודה זו לומר, שלא נשקו בכל לבו. אמר ר' שמעון בן יוחאי, הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב, אלא נהפכו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו.

מדוע יצא עשיו לקראת יעקב - דברי המדרשים ומחלוקת הראשונים

א. עיון במקורות רש"י

התורה מספרת שיעקב היה ירא מאוד מעשיו, ועשה השתדלויות גדולות להציל את עצמו ומשפחתו. אך כשהגיע עשיו אל יעקב, התורה מספרת בפשיטות, '**וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפל על צוארו וישקהו ויבכו**', ומשתמע שקבל את פניו באהבה רבה כאח השמח לקראת אחיו הבא מארץ רחוקה. והלומד תמה, היכן היא שנאת עשיו, והרי חשב עליו מאז להורגו.

ולהלן נראה שנחלקו הראשונים בביאור הענין. אבל רש"י כאן מיישב שאלה זו ואומר: 'נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחווה כל השתחוואות הללו'. ולא מצאנו מדרש מפורש שממנו נטל רש"י טעם זה [ועי' רש"י השלם (אריאל) מה שהביא מבראשית רבה]. ונראה שמקור דברי רש"י הוא מהספרי אותו הוא מביא בדיבור הבא:

"...**כיוצא בו, וישקהו, נקוד עליו, שלא נשקו בכל לבו. רבי שמעון בן יוחי אומר, הלכה בידוע שעשו שונא ליעקב, אלא נהפכו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו.**"

ועל פי זה מפרש רש"י, מה אירע '**באותה שעה**', שראה השתחוויותיו של יעקב ונכמרו רחמיו [ולשון זה איתא גם בב"ר דלהלן]. ואף שבספרי הוא דברי רבי שמעון בלבד, וחכמים אומרים 'שלא נשקו בכל לבו'. עד כאן לא נחלקו אלא אם נשקו 'בכל לבו' או 'לא בכל לבו', אבל עדיין למדנו שניחם עליו מלהורגו וקבל את פניו באהבה.

המדרשים חלוקים אם נחם עשיו מלהרוג את יעקב

והנה מפורסמים דברי המדרש, שעשיו חישב לנשוך את יעקב ולהורגו, וכך איתא במדרש רבה (עח, ט):

"**וירץ עשו לקראתו וישקהו:** נקוד עליו, אמר רבי שמעון בן אלעזר... כאן לא כתב רבה על הנקודה ולא נקודה רבה על הכתב, אלא מלמד **שנכמרו רחמיו באותה השעה ונשקו בכל לבו**. אמר לו רבי ינאי, אם כן למה נקוד עליו, אלא מלמד **שלא בא לנשקו אלא לנשכו**, ונעשה צוארו של אבינו יעקב של שיש וקהו שיניו של אותו רשע, ומה תלמוד לומר ויבכו, אלא זה בוכה על צוארו וזה בוכה על שיניו... (שה"ש ז, ה)."

ודעת רבי ינאי שהתכוון לנושכו, מוזכרת בעוד הרבה מדרשים, בתנחומא כאן ובשיר השירים רבה (ז, ד). וכעין זה במסכת כלה (פ"ג) ובפרקי דרבי אליעזר (פל"ז).

ומשמע שדעה זו אינה דעת תנא קמא שבספרי, שלתנא שבספרי התכוון עשיו לנשק את יעקב, אלא שלא נשקו **בכל לבו**. אבל דעת רבי ינאי, שלא רצה לנשקו אלא לנשכו. וכן לפי זה מה שנאמר 'ויבכו', לדעת התנאים בספרי, היה זה בכיה על יעקב, וכדרך אוהבים הנפגשים לאחר זמן מרובה, אבל לדעת רבי ינאי וסייעתו, לא בכה עשיו כלל על יעקב אלא על שיניו שנפלו.

הרי שיש ג' שיטות: א) שנשקו בכל לבו. ב) שנשקו אך לא בכל לבו. ג) שעדיין רצה להורגו. ורש"י בוחר להביא רק את שתי הדעות שבספרי, על אף שבחומש בראשית הוא נמשך בדרך כלל אחר דברי הבראשית רבה, ואולי הוא משום שדעות אלו יותר קרובים לפשט הכתובים. [או שדרכו להעדיף יותר את דרשות הספרי, וזה טעון בירור.]

ב. עיון בפירושי שאר הראשונים

רש"י כותב שהתנחם עשיו על יעקב מלהורגו. אמנם באמת, עיקר העובדה שמלכתחילה רצה עשיו להרוג את עשיו, היא עצמה שנויה במחלוקת בין הראשונים.

ותחילת המחלוקת היא בפירוש תשובת המלאכים ליעקב, שאמר הכתוב (פסוק ז), 'באנו אל אחיך אל עשיו וגם הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו'. ורש"י שם מפרש על פי בראשית רבה (עה, ז):

"**באנו אל אחיך אל עשו:** שהיית אומר אחי הוא, אבל

הוא נוהג עמך כעשו הרשע, עודנו בשנאתו.״

וכן מבואר בפירוש הרד"ק שם, וזוהי דעת הרמב"ן, רבי אברהם בן הרמב"ם, רבינו בחיי ורבינו חיים פלטיאל.

עשיו יצא לקראת יעקב לכבדו

אבל יש מהראשונים שלא דייקו את הלשון 'אל אחיך אל עשיו', וראה דברי הרשב"ם שם:

״**באנו אל אחיך אל עשו:** ומצאת חן בעיניו כאשר אמרת, **וגם הנה הוא מתוך ששמח בביאתך ובאהבתו אותך, הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו לכבודך.** זהו עיקר פשוטו. וכן ׳גם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו׳ (שמות ד, יד).״

וכן פירש החזקוני (בפירוש הראשון) וכן דעת האבן עזרא. והטעם שירא יעקב לדבריהם, הוא משום שלא האמין לדברי עשיו, וחשש שמא הוא מעמיד פנים כאילו הוא שמח לקראתו, אבל באמת חושב הוא להורגו. ולדבריהם מה שאמר הכתוב 'וירץ עשיו לקראתו ויחבקהו וגו" מבואר מאליו ואין בו פלא, כי מתחילה לא חשב עשיו להרוג את יעקב, אלא יצא לקראתו כאח היוצא לקראת אחיו.

הרי שנחלקו הראשונים מפרשי הפשט בענין זה. הרשב"ם, האבן עזרא והחזקוני סוברים שלדרך הפשט, לא הייתה כוונת עשיו להרוג את יעקב, והוא יצא לכבוד יעקב בעם רב, ובראותו שמח לקראתו וחבקו ונשקו. וכל חשש יעקב היה מחמת היראה, שמא עשיו מסתיר את כוונותיו הרעות. אבל רש"י, הרד"ק, ר"א בן הרמב"ם, הרמב"ן ורבינו בחיי חולקים על זה, וסוברים שעשיו יצא לקראת יעקב למלחמה, אלא שבסוף התחרט מלהורגו ונהג בו כאח אהוב, כן סוברים.

והמדרשים כולם נוקטים כדעה זו, שעשיו יצא ופניו למלחמה, אלא שהם חלוקים רק על היפוך דעתו, האם התהפכה דעתו לגמרי ונשק אחיו בכל לבו, או שנהג בו כאח יותר כלפי חוץ, ויש אף אומרים, שלא התהפכה דעתו כלל, אלא עדיין נשאר במחשבתו להורגו, על כל פנים בזה מסכימים, שמתחילה חשב להילחם עם יעקב.

והיה מקום להבין שההכרח של הרשב"ם וסייעתו שלא הייתה כוונת עשיו לרעה, היא ממה שראינו לבסוף שלא ניסה עשיו להרוג את יעקב. אבל נראה שאם מצד זה לבד, אין הכרח, שהרי יעקב עשה כל מה שהיה יכול בכדי לפייס את עשיו, ואין זה פלא כלל אם בסוף הועילו מעשיו לפייס את עשיו.

והא לפניך לשון הרמב"ן:

״וכך אמרו רבותינו, כי השלוחים הכירו בו שנאה, אמרו באנו אל אחיך אל עשו, אתה נוהג בו כאח והוא נוהג עמך כעשו. אבל בסוף, **כאשר ראה הכבוד הגדול שעשה לו יעקב, ואשר השפיל עצמו לפניו שהשתחוה ארצה שבע פעמים מרחוק עד גשתו אליו, נכמרו רחמיו, וחשב כי הוא מודה בבכורתו ובגדולתו עליו כאשר פירשתי** (לעיל פסוק ה), **והתנחם בזה,** כי הלבבות לה׳ המה, לכל אשר יחפוץ יטה אותם.״

מהבבי ניתן ללמוד שלא יצא למלחמה

אבל נראה שהכרחם הוא בעיקר ממה שכאשר נפגשו, רץ אליו וחבקו ונשקו ובכה עליו, ואם תאמר שמתחילה רצה להורגו, גם אם אפשר שהועילו פיוסיו של יעקב לפייסו שלא יהרוג אותו, עדיין איך נהפך פתאום משונא לאוהב וקבל פניו באהבה כל כך. ואף אם נדחוק שאחר שהתחרט מלהרוג את יעקב, העמיד פנים כאילו הוא אח אוהב, עדיין ממה שאמר 'ויבכו', משמע שאין זה העמדת פנים, אלא שאכן התרגש מראיית פני אחיו עד כדי בכי.

וכבר עמד על ראיה זו האבן עזרא, וז"ל:

״הדרש על נקודות וישקהו, טוב הוא לעתיקי משדים, **כי על דרך הפשט** לא חשב עשו לעשות רע לאחיו, **והעד - 'ויבכו', כאשר עשה יוסף עם אחיו.**״

וכשתמצי לומר, הרי הוכחה זו מהבכי היא ראיה חזקה בעיקר כנגד הדעה שלא נשקו בכל לבו. שלדעה שעדיין רצה עשיו להורגו, כבר יישב המדרש עצמו, שעשיו בכה על שיניו. ולדעה שנשקו בכל לבו, גם כן מובן מדוע בכה, כי נכמרו רחמיו מאוד על אחיו עד כדי בכי. אבל אם 'לא נשקו בכל לבו', מדוע בכה על צוארו. וצריך לומר שגם לדעה זו אין הכוונה שרק העמיד פנים, אלא ודאי שנכמרו רחמיו קצת ובכה על צואר יעקב, וחז"ל רק דרשו שלא התהפכה דעתו לגמרי, ועדיין מעט שנאה נשארה בלבו ולא נשקו בכל לבו.

ואין להקשות לאידך גיסא, לסוברים שעשיו יצא לקראת יעקב לכבדו, הרי בתחילה רצה להורגו, ואמר 'יקרבו ימי אבל אבי', ואיך חלפה שנאתו. אבל אין בזה קושי, כי עבר זמן רב מאז, ובמשך הזמן שככה שנאתו, וכמו שהשכילה רבקה אמם לומר (כז, מה): '**עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו**', והנה נתקיימו דבריה וחזר עשיו להתנהג כאח ליעקב.

עיקרי הדברים:

א] במדרשים מבואר שעשיו יצא לקראת אחיו **למלחמה**, וכן סוברים רש"י והרבה ראשונים. **ב]** יש ראשונים הסוברים שעשיו יצא לקראת יעקב **בשביל לכבדו**. **ג]** לשיטות אלו חשש יעקב שמא עשיו מעמיד פנים. **ד]** לשיטות שרצה להרוג את יעקב, נחלקו במדרשים מה אירע בסוף. יש אומרים שהפך לבו לגמרי, יש אומרים שלא נהפך לגמרי, ויש אומרים שעדין רצה להורגו. **ה]** הטעם שהתהפך לבו, רש"י כותב שנכמרו רחמיו מהשתחוויותיו של יעקב, והרמב"ן מוסיף שראה שמכבדו כאילו הוא בכור. **ו]** ממה שבכה על צוואר יעקב, מוכח או שמתחילה לא רצה להורגו, או שהתהפך לבו לגמרי עד ששמח לראותו. **ז]** לדעות שלא רצה עשיו להרוג את יעקב, צריך לומר שברבות השנים שככה חמתו.